

המאבק לזכות הבחירה כאספקלריה לתפיסת האישה ביישוב (1918–1926)

מרגלית שילה

ארבע שנות מלחמת העולם הראשונה נודעו בהגליות ובחורבן שזרעו ביישוב. ואולם בצד תוצאות ההרס, ניתן להבחין גם בזרעי יצירה ובניין, ובהם – גרעיני התארגנות נמרצת של נשים ביישוב.¹ התארגנות זו זכתה לפריחה במיוחד לאחר הכיבוש הבריטי של הארץ, שהביא תנופה חדשה לבניין הבית הלאומי. בצד עיסוק בעלייה, רכישת קרקעות ובניין יישובים ביקשו פרנסי היישוב לכונן נציגות נבחרת שתשמש כוח מוביל הן כלפי בני היישוב והן כלפי השלטונות הבריטים. גם נשים ביקשו להשתתף בהתארגנות זו. ואולם כינון נציגות נבחרת זו, שכונתה אספת הנבחרים, עורר מחלוקת רבתי שהשתרעה על פני כמעט שמונה שנים (1918–1926) ומוקדה היה נושא מגדרי מובהק: האם ראוי להעניק לנשות היישוב זכות לבחור ולהיבחר לאספת הנבחרים, הגוף הנבחר הראשון של יהודי ארץ ישראל?

שאלה זו שבה אמור היה להיחתך גורל זכותן של נשות היישוב לאזרחות שימשה זרז יחיד במינו להתארגנות הנשית ולהתבטאויות נשיות בסוגיה העתיקה: האם אישה כגבר היא בבחינת אדם והאם היא ראויה לקבלת זכות בחירה כגבר? אנשי תנועת העבודה, חלק נכבד מהמעמד הבינוני שכונה בלשון התקופה 'אזרחים', ואגודות נשים בכל רחבי הארץ צידדו חד-משמעית בתפיסה שאישה היא אדם ולפיכך היא ראויה לבחור ולהיבחר. לעומתם, אנשי היישוב הישן, רובם חרדים ומקצתם אנשי 'המזרחי', ספרדים, בני עדות מזרח ואחרים סברו אחרת וביקשו לשלול זאת. הוויכוח התחולל במוסדות היישוב, מעל דפי העיתונות, בפרסומים

1 ראו מאמרי בהכנה: 'נשות היישוב במלחמה'.

ובפמפלטים למיניהם בארץ ובחו"ל.² המגזר הדתי הרבה במיוחד להתעמק בשאלה זו בראותו בה נושא לדיון הלכתי.

במחקרה על אודות זכות הבחירה באנגליה הבהירה סוזן קינגסלי קנט (Susan Kingsley Kent)³ כי אין זה מאבק על זכויות אזרחיות בלבד, אלא מאבק תרבותי עמוק, מאבק כולל העוסק בתפיסות מגדריות ומיניות. אלן דיבואה (Ellen DuBois) הדגישה כי הסופרז'יסטיות לא רק ביקרו את המעמד האזרחי של האישה, אלא ביקשו לברוא סדר חברתי חדש, מהפכה כוללת שתשנה את מודעות הנשים.⁴ לקריאה למתן זכות הבחירה הייתה אפוא משמעות פסיכולוגית, אידאולוגית ותרבותית עמוקה.⁵

ואמנם, בחינת הפרסומים הרבים שיצאו לאור לרגל המאבק על זכות הבחירה ביישוב מעלה כי הדיונים, שהיו לעתים מרתקים ולעתים מייגעים, פותחים צוהר לבדיקת השאלה: מה הייתה תפיסת האישה בשנות הבראשית של הבית הלאומי? שאלה זו תיבדק כאן על שני היבטים: האם אישה נתפסה כאדם, כשוות ערך

-
- 2 הנושא נדון עד כה בכמה מחקרים: מ' פרידמן, חברה ודת, האורתודוקסיה הלא ציונית בארץ ישראל תרע"ח-תרצ"ו, ירושלים 1977; ס' פוגל-ביז'ואי, 'האמנם בדרך לשוויון? מאבקם של הנשים לזכות בחירה ביישוב היהודי בארץ ישראל: 1917-1926', מגמות לד, 2 (1992), עמ' 262-284; ז' בוזיץ-הרציג, הפולמוס על זכות ההצבעה לנשים בראשית תקופת המנדט, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, 1990; ח' ספרן, הקשר האמריקני: השפעתו של הפמיניזם האמריקני על התנועה לזכות בחירה לנשים ביישוב היהודי, עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2001 ועוד. על הפן ההלכתי ראו: י' כהן, 'המחלוקת בין הרבנים קוק ועוזיאל זצ"ל על מתן זכות בחירה לנשים', ד' רפל (עורך), הפנינה, ספר זכרון לפנינה רפל, ירושלים תשמ"ט, עמ' 51-62; ד' זוהר, מחויבות יהודית בעולם מודרני, הרב חיים הירשנזון ויחסו אל המודרנה, ירושלים 2003; צ' זוהר, האירו פני המזרח, הלכה והגות אצל חכמי ישראל במזרח התיכון, תל אביב תשס"א; ובעת האחרונה: מ' אלון, מעמד האישה, משפט ושיפוט, מסורת ותמורה ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית, תל אביב תשס"ה; R. Abrams, *Jewish women in the international Women Suffrage Alliance 1899-1926*, Ph.D. dissertation, Brandeis University, 1996
- 3 S. Kingsley Kent, *Sex and Suffrage in Britain 1860-1914*, Princeton 1987, pp. 184-219
- 4 E. DuBois, 'The Radicalisation of the Woman Suffrage Movement', *Feminist Studies* 3. 1/2 (Fall 1975), pp. 63-71
- 5 J. Alberti, "A Symbol and a Key" The Suffrage Movement in Britain 1918-1928', J. Purvis and S. S. Holton (eds.), *Votes for Women*, London and New York 2000, pp. 267-290

לגבר? וכיצד הוגדרו התנהגות נשית ותכונות 'נשיות'? התמונה שתוצג כאן היא תמונה ראשונית, שרטוט קווי מתאר בלבד, מתוך עיון במדגם מייצג של תפיסותיהן של נשים אקטיוויסטיות ושל גברים מן המגזר החרדי.⁶

1. המהות הנשית

1. א. אישה כאדם

רוב הנשים שנשאו בגאון את דגל המאבק על זכות הבחירה לנשים הגיעו ארצה בעשור של העלייה השנייה (1904–1914).⁷ רובן היו בעלות השכלה גבוהה. הנודעות שבהן היו המורה שרה עזריהו,⁸ הגנת חסיה פיינסוד סוקניק (אמו של יגאל ידין)⁹ והרופאה ד"ר מרים נופך. בראשן עמדה העובדת הקהילתית שרה טהון, שעלתה עם אישה ארצה בשנת 1907 וייסדה סדנאות למלאכה עבור מאות בנות ברחבי הארץ.¹⁰ כאמור, התעניינותן הרבה בקידום נשים באה לידי ביטוי עוד לפני שהמאבק על זכות הבחירה החל להתעורר. רבות מהן התארגנו בשנת 1919 במפלגת הנשים 'התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות בארץ ישראל',¹¹ שאליה הצטרפה ועד מהרה עמדה בראשה 'עולה חדשה', הרופאה ד"ר רוזה וולט שטראוס. וולט שטראוס, ילידת בוקובינה שהייתה מן הנשים הראשונות שלמדו רפואה במאה התשע עשרה, עלתה ארצה מארצות הברית בשנת 1919 בעקבות בתה היחידה נלי שטראוס מושינזון, שהייתה לפעילת נשים בזכות עצמה.¹² עמדתן הנחרצת של נשים אלה ואחרות בדבר מעמד האישה הוצגה בירור

6 לדיון מפורט בתפיסות של גברים דתיים וחרדים ראו: מ' שילה, 'תדמית האשה ויחסם של חכמי ההלכה אליה: המקרה של מאבק נשות היישוב להשגת זכות הבחירה 1918–1926', ט' כהן וע' לביא (עורכות), להיות אשה יהודייה, קובץ שלישי, ירושלים תשס"ה, עמ' 239–254.

7 מ' שילה, 'לדמותה של האישה בעלייה השנייה: האזרחית', ישראל 6 (סתיו תשס"ה), עמ' 83–105.

8 ש' עזריהו, פרקי חיים, תל אביב תשי"ז.

9 ח' פיינסוד-סוקניק, פרקי גן: זכרונות ומעש, תל אביב תשכ"ו.

10 ר' טהון, המאבק לשוויון זכויות האשה, סיפור חייה של שרה טהון, תל אביב תשנ"ו.

11 ש' עזריהו, התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות בארץ ישראל, חיפה 1977. וכן ראו גם: י' ברלוביץ, להמציא ארץ להמציא עם, תשתיות ספרות ותרבות ביצירה של העלייה הראשונה, תל אביב 1996, עמ' 59–62.

12 ח' ספרן, 'מאבק בין-לאומי, ניצחון מקומי: רוזה וולט שטראוס והשגת זכות בחירה לנשים, 1919–1926', מ' שילה, ר' קרק וג' חזן רוקם (עורכות), העבריות החדשות, נשים ביישוב ובצינונות בראי המגזר, ירושלים 2001, עמ' 315–330.

באמצעות ססמת תנועתן: 'משפט אחד וחוקה אחת לאיש ולאשה'. ססמה זו לא הגדירה את מהות האישה, אלא הציגה אותה כמי שזכאית לשוויון בפני החוק. לאורך רוב המאה התשע עשרה המילה person לא כללה נשים,¹³ והשאלה האם אישה היא אישיות משפטית בפני עצמה הדהדה זמן רב.¹⁴

התייחסות קונקרטייה למהות הנשית מובאת בדבריהן ובכתביהן של כמה מחברות התנועה. פניה מטמן כהן, חברת 'התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות בארץ ישראל', צירה במועצת תל אביב ומורה למתמטיקה שייסדה יחד עם בעלה את גימנסיה הרצליה (1905), תיכון מעורב לבנים ולבנות,¹⁵ התייחסה בהרצאה פומבית לסיפור הבריאה בספר בראשית ופסקה: 'האיש והאשה יצירה אחת ושמה אדם [...] כי מצלע האיש נבראה האשה ומחמר אחד קורצו, ולכן אין האחד יכול להיות גרוע מהשני ולא טוב ממנו'.¹⁶ מטמן כהן הגדירה את הגבר והאישה כבעלי מהות אחת.

קול נוסף הרואה באישה אדם נשמע מפי פעילת נשים סוציאליסטית. עדה פישמן מימון, פועלת דתית, אחותו של הרב פישמן מימון מראשי 'המזרחי', אשר עלתה ארצה בשלהי העלייה השנייה, הביעה עמדה דומה המסתמכת אף היא על ספר הספרים. פישמן מימון התריסה כנגד הרבנים ושאלה: 'ומי יודע יותר מהם, כי תורתנו, תורת החיים, תורת החופש האנושי והחברותי, לא שמה גבולים והבדלים בין אדם לאדם'.¹⁷ גם הגננת חסיה פיינסוד סוקניק, שעלתה בגפה ארצה בשנת 1912, ושרה גליקליך, מורה ומנהלת שעלתה ארצה בשנת 1906,¹⁸ אשר היו בשנות העשרים של המאה העשרים נציגות באספת הנבחרים, הצהירו באספת נשים שהתכנסה בשנת 1925: 'האשה הארץ ישראלית מכריזה שהיא לא תוותר על זכויות האדם' והאשה צריכה ליהנות מזכויות מלאות באשר היא אדם'.¹⁹

13 דיבואה (לעיל הערה 4).

14 אברמס (לעיל הערה 2), מבוא.

15 ר' אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ ישראל, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 242-257.

16 הרצאת פניה מטמן באגודת הנשים ביפו, חדשות מהארץ, 27.2.1919.

17 ע' פישמן (מימון), 'אל האשה העבריה, טבת תרע"ט', הנ"ל, לאורך הדרך, תל אביב 1972, עמ' 18-22.

18 ש' בן חנוך, 'שרה גליקליך', דבר הפועלת כח (מרחשוון תשכ"ג), עמ' 370.

19 'באספת הנבחרים', עיתון הארץ, י"ח סיוון תרפ"ה.

אמירות מעין אלה הושמעו גם מפי מעט מאוד רבנים. הרב חיים הירשנזון, יליד צפת וחניך ישיבות בירושלים, אשר ירד לארצות הברית כעשור לפני מלחמת העולם הראשונה וכתב את דבריו שם; והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, יליד ירושלים איש העדה הספרדית, שהיה לימים רב ראשי ספרדי בישראל, אשר את דעתו החיובית בדבר זכות בחירה לנשים פרסם רק בשנות השלושים. הרקע המשפחתי של הרב הירשנזון ראוי לתשומת לב מיוחדת. אשתו חוה הייתה אשת ספר והיא הנהיגה דיבור עברי בביתה בירושלים. שלוש בנותיו היו בעלות השכלה גבוהה, ובתו תמרה צפורה השתתפה במאבק הנשים בעיר מגוריה בניו ג'רסי.²⁰ הירשנזון הצהיר חד-משמעית כי האישה אינה פחותה מהגבר, אלא שונה ממנו, ובלשונו: 'יש חילוקי דינים בין נשים לאנשים אך אינם בעיקרם ויסודם מפני פחיתותן במדרגה'.²¹ הוא הסביר כי הדרתן מחינוך ומהשכלה היא שהביאה למצבן הירוד ואין ללמוד מכך על טבען.²² גם הרב עוזיאל פסק כי נשים הן: 'יצורים שנבראו בדעת ובצלם'.²³ ובמילים אחרות נשים כגברים הן אדם העשוי בצלם.

תפיסת האישה כאדם היא העיקרון שעיצב את השקפתם של כל המחייבים מתן זכות בחירה לנשים. בקרב המתנגדים למתן זכות זו נשמעו תפיסות אחרות.

1. ב. נשים וגברים – שני מינים שאינם מהות אחת

הרב זאב מינצברג, איש ירושלים, גבאי בית היתומות בירושלים, פרסם בשנת 1920 לנוכח הוויכוח הגואה בשאלת זכות הבחירה חוברת בשם זאת חוקת התורה, שיוחדה לשאלה זו. מינצברג ראה בנשים מהות אחרת, שונה מהמהות הגברית. כדי להדגים את דבריו נדרש מינצברג לאיסור לחרוש שור וחמור יחדיו. לדבריו טעם האיסור הוא 'שזה עניין צער בע"ח [בעלי חיים] [...] שאם הקפידה התורה על הצער שיש לבע"ח [לבעלי חיים] שאינן בעלי שכל כ"ש [כל שכן] בבני אדם'.²⁴ מדברי מינצברג משתמע כי כשם שיש להפריד בין שור לחמור השונים

20 ח' הירשנזון, מלכי בקודש, א-ה, סנט לואיס תרע"ט-תרפ"ח, וראו שם, כרך ד, עמ' 136, מכתבו של הירשנזון לרב וואכטפוגל.

21 שם, כרך ב, עמ' 15. הדגשה שלי.

22 שם, כרך ב, עמ' 181.

23 בן ציון מאיר חי עוזיאל, משפטי עוזיאל, חושן משפט, חלק ד, מהדורת צילום, ירושלים תש"ס, עמ' לד.

24 ז' מינצברג, זאת חוקת התורה, ע"ד זכות הבחירה לנשים, ירושלים תר"פ, עמ' י-יא.

מהותית זה מזה, כן ראוי להפריד בין גבר לאישה וגם אין לאפשר זימון של איש עם אשתו בברכת המזון 'מפני שאין חברותן נאה'. במקום אחר התבטא מינצברג באופן שונה במקצת: 'מ"מ [מכל מקום] איש אחד שקול נגד מאה נשים'.²⁵ האם ניתן ללמוד מדבריו כי כמות משנה איכות, או לחלופין היעדר כמות יוצר איכות אחרת?

מינצברג סבר כי מתן זכות בחירה לנשים יביא למעין היפוך מגדרי, 'טרנסג'נדר': 'והנה כל דרכם של המתחדשים [...] להדמות לחוקי העכו"ם ולהעלות הנשים למדרגת האיש [...] ואיך לא נבוש ולא נכלם לעשות חוקים כאלה שהמה נגד המסורת והאנושיות'.²⁶ אליבא דמינצברג עירוב תפקידי גברים ונשים פוגע לא רק בהלכה, אלא גם באנושיות, ויש בכך פגיעה בסדרי עולם והתרסה כנגד החברה האנושית.

תפיסה זו בדבר שונותן הבסיסית של נשים מגברים הובאה גם בקונטרס דעת הרבנים, שנכתב על ידי בית דין צדק בעיר הקודש ופורסם גם הוא בשנת תר"פ לרגל הפולמוס על זכות הבחירה. בחתומים על הקונטרס נמצאים הרבנים יצחק ירוחם דיסקין ויוסף חיים זוננפלד, רבנים שנודעו בהשפעתם הרבה על חוגי 'היישוב הישן' בירושלים. בקונטרס נכתב מפורשות כי: 'נשים אינם בגדר ממלכת כהנים' דהיינו, הן אינן בגדר גוי קדוש.²⁷ במילים אחרות, גברים ונשים הם שתי קהילות שונות, ואין הם בבחינת שני סוגים של מהות אחת.

דעה דומה נמצא גם אצל הרב קוק, שעלה ארצה בשנות העלייה השנייה והיה הרב האשכנזי הראשי הראשון של היישוב היהודי בארץ בשנות המנדט. בהתאם לתפיסתו של הראי"ה האיש הוא: 'הפועל, החוקק, הכובש, והמדביר' ואילו האישה: 'הנרשמת, הנפעלת, הנחקקת והנכבשת והמתדברת'. מסקנתו היא כי 'ע"פ עצמיותו הפנימית במערכי קדושתו [האיש הוא], הנעלה מנפש האשה, הנחשבת כחומר לגבי צורה'.²⁸ הרב קוק חזר על התפיסה האריסטוטלית הרואה

25 שם, עמ' יז.

26 שם, עמ' ל-לב.

27 דעת הרבנים, אגרת מאיר דן רפאל בהר"ל מפולין, מ"מ קאשער, קונטרס מלחמת מצוה, ווארשא תר"פ, עמ' 18.

28 א' הכהן קוק, עולת ראייה, ירושלים תשכ"ג, עמ' עא. וכן ראו דבריו של ד' זהר: 'הרב קוק והרבנים החרדיים רואים את מעמדה הנחות של האשה כנובע ממצבה האונטולוגי [...] הרב

באישה חומר ובגבר צורה. מסקנתה של חנה קהת, שחקרה את תפיסת האישה אצל הרב קוק, היא כי לפי תפיסת הרב קוק: 'היא [האישה] נחותה באופן סובסטנטיבי מן הגבר'.²⁹ נראה כי דעתו של הרב קוק תואמת את הדעות שהבאנו שלפיהן האישה שונה מהגבר באופן מהותי ואין הם בבחינת סוג אחד. מאליו מובן כי אמירה זאת שוללת קטגורית אפשרות של שוויון בין המינים ונובע ממנה איסור מוחלט על מתן זכות בחירה לנשים.

1. ג. שני מינים, נעלה ונחות, ששייכים למהות אחת

הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי, שעלה לירושלים בילדותו, התחנך בה ועמד משנות העלייה השנייה בראש מערכת החינוך החרדית המפוארת 'ת"ת עץ חיים', ראה בגבר ובאישה מהות אחת. דברים אלה פורסמו בספרו *האשה על פי תורת ישראל* שראה אור גם הוא בירושלים בשנת 1920 לנוכח הפולמוס הגואה בשאלת זכות הבחירה. גם טוקצינסקי למד על מהות האישה מסיפור הבריאה, אך בניגוד למטמון כהן הוא סבר כי האישה אינה 'יצירה בפני עצמה [...] כי אם אחת מצלעותיו'³⁰ של האיש. במילים אחרות: אישה נתפסה בעיניו כאדם, למרות שונותה מהגבר ונחיתותה ממנו.

הכרתו שהגבר והאישה שווים 'באישיות ובתולדה'³¹ אפשרה לו להודות בדבר קיומן של נשים 'פרטיות ומצויינות [ש]היו בכל דור ודור'.³² לדבריו, התכונות הגבריות חכמה ודעת, נמצאות, אם כי לעתים נדירות, גם בקרב נשים. ואולם הן לעולם לא תשוונה לגברים ולא תגענה למעלתם: 'אבל בדרך כלל נמוך הסוג הזה מהסוג הגברי, ופחותה האשה הנקבה במדרגתה, מבן גילה הזכר, גם האשה החשובה – לחשיבות בן גילה הגברי לא הגיעה'.³³ תפיסתו את הפוטנציאל הנשי באה לידי ביטוי בתחזית שלו לעתיד. בהסתמכו על כתבים קבליים הוא טען כי

קוק רואה את האשה כמרכיב לא עצמאי בישות ששמה "כנסת ישראל" (לעיל הערה 2, עמ' 225).

29 ח' קהת, 'נשים – מהותן, ייעודן ודרך חינוכן במשנת הרב קוק', מאמר שלא נדפס, עמ' 10; ראו: <http://www.lekhet.com/articles/003000011.pdf>

30 י"מ טוקצינסקי, *האשה על פי תורת ישראל*, ירושלים תר"פ, עמ' כ.

31 שם, עמ' כא.

32 שם, עמ' סז.

33 שם, עמ' נט.

'לעתיד לבא נשקף אמנם עתיד גדול לאשה'.³⁴ ואולם, בינתיים, על פי טוקצינסקי ואחרים שסברו כמותו, נשים אינן זכאיות לזכות הבחירה והן מודרות מחיי הציבור.

2. תדמית האישה ותכונותיה

הן מי שחייבו את מתן זכות הבחירה לנשים כזכות בסיסית שאין עליה כל ויכוח, והן מי ששללו זאת קטגורית, אלה ואלה היו מודעים לשוני התפקודי בין גברים לנשים ונתנו לכך ביטויים מגוונים. בחינת הדעות למיניהן מאירה את התהליך התרבותי העמוק שהיה חלק בלתי נפרד מההליך החוקי המייגע להשגת זכות בחירה לנשים. המוסכמה שתפיסת האישה כאדם משמשת מפתח לשינוי מידי במעמדה של האישה תואר ותוצג מתוך הבעייתיות הגלומה בה.

2. א. מבט נשי: נשות ישראל כקבוצה נשית ייחודית

ביוני 1919 הייתה עמדתן של חברות 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל', מפלגת הנשים הארץ ישראלית ששמה לה למטרה להבטיח את זכות הבחירה לנשות היישוב, עמדה מהוססת ומתנצלת. אף על פי ששנה לאחר מכן חברות אלה קשרו קשרי ארגון עם ההתאחדות הבינ-לאומית למען זכות הבחירה לנשים (International Woman Suffrage Alliance), במועד זה הן עדיין ביקשו להדגיש את שונותן מיתר הנשים בעולם הנלחמות למען זכות הבחירה. במכתב מפורט ששוגר לוועד הפועל של הוועד הזמני, הנציגות שהכניחה את הבחירות לאספת הנבחרים, הן כתבו בלשון זו:

האשה העבריה בארץ ישראל יודעת הפעם להגן על זכויותיה, לא מתוך שעמום בשביל להכרך אחרי התנועה הסופרז'יסטית המודרנית שהתפשטה בזמננו בעולם; אלא הדבר הזה בא מתוך רצון לקחת חלק שוה בבנין הארץ.³⁵

34 שם, עמ' סא.

35 הוועד הפועל של התאחדות נשים אל הוועד הפועל של הוועד הזמני מיום כ"ו סיוון תרע"ט (24.6.1919), ארכיון ציוני מרכזי (אצ"מ) J1/879. נוסח כמעט זהה הופיע גם בגילוי דעת מטעם 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל', בהארץ מיום 4 ביולי 1919.

במשפט שלפנינו נשות היישוב אינן מביעות הזדהות עם המאבק הבין-לאומי. ככל הנראה, הסופרז'יסטיות נתפסו בעיניהן כאגואיסטיות המבקשות לשפר את מעמדם. הכותבות טרחו להדגיש כי יזמתן שלהן אינה נובעת מתוך מניעים אישיים, אלא מתוך מניעים לאומיים. מאחורי טיעון זה הסתתרו כמה דילמות שהעסיקו נשים ברחבי העולם: האם זכות הבחירה היא זכות או חובה? האם להדגיש את הכמיהה לצדק חברתי או האם להדגיש את התועלת שתצמח מכך לחברה?³⁶ דילמות אלו ניצבו לפני ארגוני נשים גם בארצות אחרות.³⁷ גם שרה גליקליך-סלושץ, פעילת נשים שהייתה נציגת 'אחדות העבודה' באספת הנבחרים, ופרסמה חוברת שכותרה אל האשה הצביעה על השוני בין מאבקן של נשות היישוב למאבק העולמי. לדבריה: 'האשה העברייא איננה צריכה ברגע זה לשכח את תפקידה הלאומי, ולכן אין היא יכולה להשתוות בכל אל האשה של אומות העולם'.³⁸ במילים אחרות, במועד זה המאבק הארץ ישראלי הוגדר בפי נציגות הנשים בראש ובראשונה מאבק לאומי, ולא מאבק פמיניסטי. הדגשה זו באה לבטא את השקפתן שהשתתפותן באספת הנבחרים נובעת ממחויבותן למפעל בניין הארץ ולא ממחויבותן לסדר היום של המאבק הפמיניסטי. אך גישה זו נמוגה במהרה.

2. ב. מבט נשי: נשים כיצורים צייתניים וכנועים

תפיסת המאבק כמאבק לאומי לוותה על ידי חברות הוועד של התאחדות הנשים לשיווי זכויות בהצגה של תכונות נשיות טיפוסיות: צייתנות וכניעה. במכתב הנזכר לעיל של חברות ההתאחדות לשיווי זכויות הן הציגו עצמן במילים אלה:

אנחנו נשי ארץ ישראל הציוניות הנכנעות למשמעת הסתדרות הציונית, עמדנו עד היום על זכויותינו בשקט גמור, בלי רעש ומהומה ובמשך כל הזמן השתדלנו שהעניינים יתפתחו באופן חופשי.³⁹

36 A. Kraditor, 'The Two Major Types of Suffragist Argument', M. B. Norton (ed.), *Major Problems in American's Women History*, Lexington, Massachusetts, Toronto 1989, pp. 262–266

37 אברמס (לעיל הערה 2), עמ' 50.

38 ש' גליקליך-סלושץ, אל האשה, ירושלים תרע"ט, עמ' 14.

39 הארץ, מכתב מיום כ"ו סיוון תרע"ט, ראו לעיל הערה 35.

הכותבות שזה עתה התארגנו ונחשפו לזירה הציבורית, לא השכילו לנער מעליהן את התדמית הנשית המסורתית והצהירו בריש גלי כי הן שקטות ונכנעות ומחכות לדבר התנועה. המהפך שהתרחש בתפיסת האישה מעזר כנגד, ליצור עצמאי ובעל זכויות, לא הוטמע בהן. התפיסה התרבותית שאישה היא יצור צייתני ושקט, לא נמחתה בשלב זה של הוויכוח הציבורי. מעדויות מאוחרות עולה כי המאבק המתמשך היה עבורן אמצעי חינוכי מהמעלה העליונה והן למדו ממנו כי עליהן להרים קולן ולנהוג בדעתנות. מן הראוי להוסיף כי גם גברים שציידו במאבקן פנו אליהן פעמים רבות וביקשו כי יוותרו על תביעותיהן או כי יסכימו למשאל עם בנדון, כדי למנוע את פרישת החרדים מאספת הנבחרים. בפנייה גברית זו היה מסר כפול: דרישה שתבכרנה את מה שנתפס כטובת הבית הלאומי על העניין הנשי, ובקשה כי תנהגנה על פי מה שנתפס כהתנהגות נשית מקובלת, בצייתנות ובהכנעה.

2. ג. מבט גברי ומבט נשי: מה הן תכונות 'נשיות'?

הן מי שדנו במהותה המיוחדת של האישה והן מי שלא דנו בכך, גברים ונשים, רובם נדרשו לסגולותיה ומאפייניה הטיפוסיים ולכולם היה ברור כי לנשים מאפיינים מיוחדים משלהן. כאמור, ההנחות השונות בדבר מהות האישה לא הובילו בהכרח להבחנות מקוטבות בדבר מאפייניה.

הרב זאב מינצברג, שתפיסתו את מהותה הפחותה של האישה הייתה הקיצונית ביותר, הרבה יותר מכל אחד אחר לכתוב על תכונותיה השליליות. דבריו היו בוטים כל כך עד שהם עוררו את ביקורתו של הרב הירשנזון, שתהה כיצד אדם כמוהו, גבאי בבית היתומות בעיר הקודש 'יש לו השקפה נוראה על הנשים ופוגע בכבוד בנות ישראל לקבץ כל מאמרי הגדה המספרים ממידות רעות של נשים'.⁴⁰ קלות דעת (פזיזות ומיעוט שכל) של נשים, התבררה הן לדעתו והן לדעת אחרים כתכונה הנשית הדומיננטית.⁴¹ גם בכרוז הנזכר של ועד הרבנים בראשות זוננפלד ודיסקין נאמר מפורשות 'שנשים ועבדים וקטנים אין להם דעת ברור כ"כ [כל כך]'.⁴² הרב טוקצינסקי הסביר את נחיתותן של הנשים כנובעת מתכונותיהן הפיזיות: 'הטבע שחלק לה יוצר הבריאה מסגלתה להיות רק עקרת-בית, להנקה,

40 הירשנזון (לעיל הערה 20), כרך ב, עמ' 179.

41 מינצברג (לעיל הערה 24), עמ' יא-יג.

42 דעת הרבנים בתוך: קאשער (לעיל הערה 27), עמ' 12.

ולגדול'.⁴³ הוא הדגיש את חולשתה הפיזית של האישה וציין שבשל נחיתותה היא נתפסת כילד.⁴⁴

בצד ההדגשה המרובה על נחיתותן השכלית של נשים עמדו רוב הדוברים גם על רגישותן היתרה. שילוב 'קטלני' זה הוליד תכונות שליליות נוספות שנמנו בהרחבה, כגון רודפות אחר כבוד, שחצניות,⁴⁵ קנאיות ומעל לכול: 'חולי העצבים מצוי יותר בנשים – מבאנשים'.⁴⁶ ואולם הרגישות הנשית שהובאה לרוב במשמעות שלילית הובאה גם במשמעות חיובית: רכות, עדינות והתמסרות לענייני הבית.⁴⁷ הרב עוזיאל הרבה לשבח את האישה על סגולותיה הנפשיות היתרות שמקנות לה יכולת מיוחדת לחנך את ילדיה,⁴⁸ ואילו הרב קוק כתב כי: 'יש לה הכשרון להשיג יפה ברגש את אשר ישיג האיש בשכל'.⁴⁹ תפיסת האישה כמי שמחזקת את הבית על כתפיה הביאה למסקנת רוב הדוברים כי יש למנעה מעבודה מחוץ לביתה. אפילו הרב עוזיאל אשר צידד במתן זכות בחירה לנשים, סבר שאין זה מן הראוי למנותן לדיינות, כי יתקפח חלקן של ביתן.⁵⁰

מסקנות דומות עולות גם מדבריה של המורה שרה גליקליך-סלושץ. בחוברת אל האשה אשר, כאמור, היא פרסמה בשנת 1919 בעיצומו של המאבק על זכות הבחירה היא הצהירה: 'צריך שהאשה תבין סוף סוף כי אכן שונות הן התכונות שלה ושל הגבר, ובהתאם לתכונות אלה שונות גם הפעולות, ואולם על פי ערכן שוות הן'.⁵¹ אף שגליקליך-סלושץ הזדהתה עם ציבור הפועלים, היא ביקשה לנתן את הגישה שיישמו לעתים דווקא פועלות העלייה השנייה והשלישית, שעל פיה נשים צריכות להתנהג כגברים ולמלא תפקידים גבריים. לדבריה, תביעה כזו מביאה את האישה לשעבוד גמור כי 'ברצותה להדמות לגבר משתעבדת היא

43 טוקצניסקי (לעיל הערה 30), עמ' כד.

44 שם, עמ' ע.

45 שם, עמ' עח.

46 שם, עמ' פ.

47 קאשער (לעיל הערה 27), עמ' 24: 'מפני שהאשה בטבעה היא רכה וענוגה וטרודה בצורכי הבית ובגידול בני[נים]'.
 48 עוזיאל (לעיל הערה 23), עמ' לג.

49 שמונה קבצים, ירושלים תשס"ד, קובץ ח, קנז, מובא אצל קהת (לעיל הערה 29), עמ' 10.

50 עוזיאל (לעיל הערה 23), עמ' לב.

51 גליקליך-סלושץ (לעיל הערה 38), עמ' 13.

לעבדות אחרת, עבדות פנימית שהיא יותר מסוכנת מן העבדות החיצונית.⁵² ברשימה שכתבה גליקליך-סלושץ שלושים שנה אחר כך, היא חזרה על הבחנה זו וטענה כי האישה המודרנית 'המשוחררת', נהפכה למשועבדת שעבוד כפול: היא גם נושאת את משאה הישן (בית ומשפחה) וגם 'נרתמת והולכת לעול הסדר החדש הקורע אותה'.⁵³ גליקליך-סלושץ, שהתחבטה בשאלה אם לאישה יש כוחות שכליים כמו לגבר, הייתה משוכנעת שהאישה עולה על הגבר בכוחותיה הרגשיים והתריסה: 'ומי יבוא ויגיד את המלה האחרונה שהשכל עדיף על הרגש ולא הרגש על השכל'.⁵⁴ היא הציעה שהאישה תפתח את התחומים ההולמים אותה, במיוחד חינוך, ותהיה המובילה בהם. בד בבד לטענה הנשית שטובת הבית הלאומי דורשת את השתתפות הנשים בבחירות, ובניגוד לטענה הגברית שהצלחת נשים בתחום הבית מצדיקה שלילת זכות זו, סברה גליקליך-סלושץ כי: 'בעד מלוי תפקיד זה [חינוך] תהיה האשה ראויה לכל הזכויות שבחברה'.⁵⁵

האם בארץ הייתה עמדתה של גליקליך-סלושץ יוצאת דופן? ממחקרי עד כה לא עולה תשובה נחרצת על שאלה זו,⁵⁶ אך ממחקרים במקומות אחרים מתברר שהיו נשים רבות שהרימו את קולן כנגד הנטייה להעלמת הייחודיות הנשית.⁵⁷ הגישה המקובלת הייתה שמוטב שנשים לא תפגנה את ייחודן. המאבק לזכות הבחירה הביא באופן פרדוקסלי למודעות נשית מחד גיסא, ולהצנעת תפקידיהן המגדריים מאידך גיסא.⁵⁸

52 שם, עמ' 9.

53 רשימה בכתב ידה מיום 25.10.1950, עמ' 2. ארכיון לחינוך יהודי, תל אביב, ארכיון גליקליך, 737.9.

54 גליקליך-סלושץ (לעיל הערה 38), עמ' 11.

55 שם, עמ' 12-13.

56 גם רחל כצנלסון שזר שנמנתה אף היא עם חוגי הפועלות הדגישה את מחויבות האישה לתכונותיה הנשיות ומעל לכול – האימהות, ראו: תמר שכטר, רחל כצנלסון שזר, ביוגרפיה של מהפכנות תרבותית, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ד, עמ' 176-194.

57 H. L. Smith, *The British Women's Suffrage Campaign 1866-1928* (Seminar Studies in History), England 1998, pp. 1-15

58 N. F. Cott, 'The National Woman's Party' בתוך: נורטון (לעיל הערה 36), עמ' 332-340.

3. ממאבק על זכות חוקית למאבק על תפיסות תרבותיות

משני עברי המתרס הביטו הכותבים והכותבות הן לעבר ספר הספרים והן לעבר ההיסטוריה היהודית כדי לדלות משם אסמכתאות לדבריהם. כבר הזכרתי את ההסתמכות על סיפור בריאת אדם וחווה כאמצעי לאשש את התפיסות המקוטבות על המהות הנשית. בהתאם לכך, פנו גברים ונשים לדמויות נשיות היסטוריות ידועות וניסו להסיק מסיפור חייהן מסקנות בדבר יכולתן של נשים לפעול בזירה הציבורית.

בשנת 1919, בהרצאה לפני חברות של אגודות הנשים פרשה פניה מטמן כהן דיון עיוני מעמיק על תולדות נשים יהודיות. הרצאתה פתחה בתקופת התנ"ך, עברה לשנות הבית השני ותקופת התלמוד והגיעה עד לתנועה המשיחית של שבתי צבי. מטמן כהן הצביעה על אקטיוויות נשית – השתתפות ניכרת של נשים בתנועה משיחית זו, תופעה שזכתה בעת האחרונה להיות במוקד של מחקר היסטורי חדשני.⁵⁹

הדיונים במנהיגותה של דבורה הנביאה, הם דוגמה נוספת להישענות על מקור היסטורי כתקדים. אף שהטקסט התנ"כי אינו מרמז על התלבטות כלשהי לגבי חשיבותה, הפרשנות המסורתית התחבטה בשאלה זו, והמתנגדים לזכות הבחירה מיהרו להתייחס לכך. הרב מינצברג גרס כי 'דבורה היתה רק מלמדת להם הדינים ועל פיה ועצתה היו דנים'⁶⁰ דהיינו, היא לא הייתה שופטת ממש, אלא רק מלמדת דינים. ואילו טוקצינסקי גרס כי מינוייה למנהיגה היה חריג, הוראת שעה בלבד,⁶¹ לנוכח העובדה שהגברים שבאותו דור לא נמצאו ראויים. תשומת לב מיוחדת הופנתה לשלומציון המלכה שזכתה לשבחים רבים, אך גם לביקורת. היו שראו במינוי חשמונאים למלכות משום חטא, וכך דנו גם את מלכותה,⁶² והיו שפירשו את מעלותיה לשלילה וכינוה – אוהבת שררה וצרת לב.⁶³ אף אותן נשים שהגיעו

59 ע' רפפורט אלברט, 'על מעמד הנשים בשבתאות', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל טז-ז (תשס"א), עמ' 143-327.

60 מינצברג (לעיל הערה 24), עמ' ח.

61 טוקצינסקי (לעיל הערה 30), עמ' צז.

62 מכתבו של דן רפאל בהר"ל, פורסם על ידי קאשער בקונטרס מלחמת מצוה (לעיל הערה 27).

63 זלוטניק, המזרחי, ט"ו אלול, תרע"ט, עמ' 3.

להנהגת הציבור, הצליחו בהנהגתן וזכו להיכנס לזיכרון ההיסטורי כמנהיגות, היו נתונות לפרשנויות מנוגדות.

המצדדים בזכות הבחירה הרבו להשתמש גם בתקדימים מהעבר הקרוב. זכות הבחירה שהוענקה לנשים בתנועה הציונית למן הקונגרס הציוני השני (1898) הוזכרה פעמים רבות כתקדים מחייב. אמנם, כידוע, הנשים באלטנוילנד של הרצל הכריזו בגלוי כי טיפול בילדים חשוב ומהנה לאין שיעור לעומת השתתפות בחיי הציבור, אך ברטוריקה הציונית הרצל נתפס גם כמבשר החברה השוויונית.⁶⁴ גם נשות העלייה הראשונה אשר סבלו והקריבו את עצמן ואת בני משפחתן בביצות חדרה ויסוד המעלה, הוצגו כמופת של השתתפות נשית בבניין המולדת.

הן בארץ והן במאבקים ברחבי העולם המדיינים השונים ראו בתרומה הנשית הייחודית לחברה, טענה שחיזקה גם את הדעה בדבר זכות הבחירה וגם את הדעה בדבר שלילתה.⁶⁵ גם המורשת התרבותית המשותפת לכל רובדי החברה בשנות הראשית של הבית הלאומי לא הייתה בבחינת גורם מאגד. התפיסה הנשית רבת הפנים העולה מתייעוד המאבק על זכות הבחירה משמשת הוכחה חותכת לא רק למגוון הדעות בנושא, אלא לתהליך התרבותי המורכב בדרך לאימוץ ולדחייה של תפיסות תרבותיות חדשות. מעקב מפורט יותר, שרק נרמז בדברים אלה, מעלה כי נשים שינו את תפיסותיהן בעת המאבק וחלק מהן השילו מעליהן עמדות מסורתיות. תהליך זה, כידוע, לא הסתיים עם ההכרעה שנפלה באספת הנבחרים על מתן זכות בחירה לנשים בינואר 1926, והוא עדיין נמשך.

64 מכתב הוועד הפועל של התאחדות הנשים מיום כ"ו סיוון תרע"ט (לעיל הערה 35).

65 E. Friedman, 'The Benefits of Separate Female Organizations' בתוך: נורטון (לעיל הערה 36), עמ' 266-272.